

READER-RESPONSE THEORIES. CONCEPTUAL AND TERMINOLOGICAL DELIMITATIONS

Diana Dementieva
PhD Student, State University of Moldova

Abstract: The theoretical segment that refers to the phenomenon of receiving the artistic literature, more specifically the field interested in the concepts of reading and reader, is characterized by a deep indeterminacy, multiple confusions and terminological overlaps. All this is due to the polysemy of the notions with which it operates, the lack of a globalizing and fundamental explanatory study, as well as due to the large number of schools, research perspectives, theories, hypotheses, methods, approaches that have self-propelled parallel, successively or deductively throughout the last century. Also, this self-reflexive dimension of anti-intentional hermeneutics is extremely vast and complex with an inter- and multidisciplinary specificity. The basic disciplines, but also directions derived from them, which approach and define the concepts of reading, reception, reader are: history and literary criticism, hermeneutics, pragmatics, rhetoric, poetry, communication sciences, sociology of literature, sociocriticism, psychology of literature, psychoanalysis, psychocritics, semiotics, linguistics, dialogism, aesthetics. Thus, a research in this sense would clarify many drawbacks of studies on the concept of literary reading. The approach proposes a re-inventory of all concepts related to the act of reading and its agent - the reader, as well as a delimitation and a clarification of them using several dictionaries of literary theory and by updating the most important theoretical studies on this topic appeared during the twentieth century.

Keywords: literary work, reading, reader, reception, comprehension, interpretation, hermeneutics, reader-response criticism.

Argument

Segmentul teoretic ce vizează fenomenul receptării literaturii artistice, adică interesul pentru conceptele de *lectură* și *cititor*, este caracterizat de o profundă indeterminare, multiple confuzii și suprapuneri terminologice. Toate acestea se datorează polisemiei noțiunilor cu care se operează, lipsa unui studiu explicativ globalizant și fundamental, precum și din cauza numeroaselor școlii, perspective de cercetare, teorii, ipoteze, metode, abordări ce s-au autopropulsat paralel, succesiv sau deductiv pe întreg parcursul secolului trecut. Prin urmare, această dimensiune autoreflexivă a hermeneuticilor anti-intenționiste este extrem de vastă și complexă având un specific inter- și pluridisciplinar. Disciplinele de bază, dar și direcțiile derivate de la acestea, care abordează domeniul teoretic al lecturii sunt: istoria și critica literară, hermeneutica, pragmatica, retorica, poetica, științele comunicării, sociologia literaturii, sociocritica, psihologia literaturii, psihanaliza, psihocritica, semiotica, lingvistica, dialogismul, estetica, ș.a.

La diferiți autori, termenii de *lectură*, *receptare*, *interpretare* sau *lector*, *cititor* apar în variate ipostaze teoretice. Mai mult ca atât, fiecare teoretician preocupat de explicarea și conceptualizarea acestui fenomen, încercând să clarifice lucrurile, ajunge, de regulă, să înainteze o nouă teorie sau ipoteză. De exemplu, chiar dacă la prima vedere par a denumi aceiași instanță

abstractă, conceptele de *cititor model* (U. Eco), *cititor implicit* (W. Iser), *cititor intenta* (Wolf) sau *cititor ideal* implică diferențe importante care nu pot fi ignorate dacă se pretinde realizarea unei analize veridice. Cu toate acestea, caracterul eterogen al teoriilor lecturii și al teoriilor receptării este justificabil, pentru că însuși opera literară, în calitatea sa de obiect al lecturii și datorită complexității, mobilității și procesualității sale, este practic indefinibilă. În astfel de circumstanțe, domeniul interesat de actul lecturii și de agentul său, lectorul, va rămâne în continuare la fel de actual.

Așadar, complexitatea noțiunii de lectură, diversitatea perspectivelor de interpretare a literaturii, eterogenitatea meta-teoriilor lecturii, condiționările social-filosofice multiple ș.a., ne-au determinat să reflectăm asupra acestui aspect al teoriei literare și să vedem posibilitatea unor delimitări și precizări terminologice. În continuare se va demonstra caracterul ambiguu al terminologiei din domeniul teoriilor lecturii, precum și se va încerca o clarificare a acestora. Demersul vizează două categorii terminologice: noțiunile referitoare la actul lecturii ca proces și rezultat interpretativ și termenii ce desemnează subiectul lecturii, adică cititorul – agentul receptării și interpretării.

Actul lecturii. Debutăm prin introducerea unui set de noțiuni, concepte și puncte de vedere avansate de teoreticienii din domeniu: *citire*, *lectură* (cu toate valențele ei: *prima lectură*, *prima lectură-unică*, *prima lectură-dublă*, *(re)lectura*, *lectură virginală*, *lectura de gradul zero*, *lectură reversibilă*, *lectură intensivă*, *lectură extensivă*, „*close reading*”, „*distant reading*”, *lectură obiectivă/subiectivă*, *lectură empatică/intelectuală*), *interpretare*, *analiză*, *critică literară*, *exegeză*, *hermeneutică*, *înțelegere*, *receptare*, ș. a. Termenii urmează să fie discutați într-o posibilă ordine cronologică în ceea ce privește procesul de receptare (cu pretenția de a fi ideală, nu reală sau aplicată), ordine care se potrivește aproximativ și gradației de complexitate a conceptelor.

Pentru început este relevant să se explice diferențele dintre termenii *citire*, *receptare* și *lectură*. La prima vedere par a fi într-o strânsă relație de sinonimie, unii autori ajung chiar să-i suprapună, sunt însă o serie de particularități care evidențiază diferențele semantice.

Primul termen supus analizei este cel de *citire*, pentru că desemnează unitatea minimală/primară a fenomenului receptării. *Citirea* presupune, în primul rând, acțiunea de a *citi*. Dictionarul explicativ propune următoarele înțelesuri pentru acest cuvânt: „1. Cunoaștere a semnificației literelor ce alcătuiesc cuvintele. 2. Parcurgere a unui text pentru a lua cunoștință de cele scrise. 3. Comunicare a conținutului unei scrieri. 4. Rostire a unor texte religioase la anumite ocazii. 5. Descoperire a gândurilor, sentimentelor ascunse ale cuiva. 6. Descifrare a unei partituri muzicale. 7. Interpretare a indicațiilor topografice ale unei hărți sau ale unui plan. 8. Înregistrare a indicațiilor unui aparat de măsură, ale unui indicator etc. 9. Studiere” [1]. Atragem atenția asupra polisemiei cuvântului pentru a remarca o ușoară tangență semantică cu celelalte concepte prin „descoperire”, „descifrare”, „interpretare”, „înregistrare”, „studiere”. În contextul cercetării teoriei receptării alegem să percepem *citirea* ca pe o posibilitate cognitivă (specifică naturii umane) pentru realizarea actului de lectură propriu-zis. În studiile de specialitate, de asemenea, se optează pentru utilizarea termenului de *lectură* în defavoarea celui de *citire*. *Citirea* desemnează capacitatea parcurgerii oricărui tip de text, nu doar a celui literar-artistic [2]. Termenul de *citire* se referă și la silabisirea unui text, iar slovenirea nu poate fi nominalizat drept un act de lectură, pentru că lectura înseamnă un demers conștient, interpretativ și apreciativ.

Paul Cornea crede că diferența dintre citire și lectură se rezumă la nivelul „performării”: lectura e profundă, receptarea unui profesionist interesat, iar citirea este superficială, nespecializată, activitatea unui cititor mai puțin inițiat [3]. Utilizând termenii lui Robert Escarpit, Paul Cornea grupează practicile curente ale lecturii în jurul a două modalități principale de abordare: hipologografică și hiperlogografică, care pot fi înțelese ca două etape în formarea competenței lectorale. Prima constituie etapa inițială, atunci când lectura este încă stângace și dependentă, iar sensul se constituie în decursului unui act strict liniar realizat de regulă cu voce tare sau semi voce. Pe când a doua modalitate se manifestă prin recunoașterea simultană a mai multor cuvinte, iar lectura nu mai este dependentă, ci funcțională și silențioasă. Nu este adecvat să se contrapună importanța celor două modalități de lectură, pentru că „toți începem prin descifrare și recunoaștere, numai că unii rămân la citirea hipologografică, iar alții ajung s-o depășească” [3, p. 136]. Trecerea secvențială de la lectura hipo- la cea hiperlogografică corespunde în mod ideal (în condiții de școlarizare și culturalizare normale, optime) cu trecerea de la etapa copilăriei și adolescenței la faza maturității cititorului. Și totuși, Robert Escarpit susține că singura lectură autentică este cea hiperlogografică. În alți termeni, prima modalitate de lectură desemnează activitatea cititorilor de rând, iar cea de-a doua: demersul critic sau teoretic al cititorului avizat.

Deci, lectura se explică prin noțiunea de citire (din lat. *lectura* înseamnă „citire”), dar nu se echivalează cu aceasta, prima reprezentând un exercițiu mai avansat. „Ca efect al unei acțiuni raționale, lectura este o interacțiune dintre percepția (grafică sau auditivă), care este reprezentată de limbaj, competența lingvistică a lectorului (sau altfel spus abilitatea de a citi), și cunoașterea contextului și a stilului existențial”. În unele dicționare termenul de lectură (de altfel ca și cel de citire sau interpretare) desemnează în sens general procesul decodificării semnelor de orice natură (de pildă, putem „citi” o imagine, un tablou, o situație ș.a.m.d.). În sens restrâns, lectura denumește actul citirii - parcurgerea și descifrarea – unui text scris. Totuși cel mai uzual cadru de referință pentru termenul de „lectură” este cel al receptării literaturii artistice. Pornind de la această constatare, lectura este definită drept un „ansamblu de activități perceptive și cognitive de recunoaștere și de interpretare a operei literare, cu scopul captării sensului” [4, p. 270].

În dicționarele de specialitate termenul de lectură este explicat ambiguu sau este chiar omis în favoarea celui de *lector*, iar acesta din urmă este identificat la rândul-i cu noțiunea de *cititor*. Adrian Costache în al său *Dicționar de termeni, concepte și idei literare* (2010) se distanțează de această perspectivă de a echivala lectura cu citirea și o definește ca pe o „acțiunea prin care un cititor pătrunde în lumea unui text” [5]. Teoreticianul îmbracă în explicații accesibile termeni și concepte ca: *explorarea unui text literar, funcțiile lectorului, ipostaze ale receptării unei opere, înțelegerea textului, lectura operei, relația emițător - receptor în textul literar, schema comunicării, situația de comunicare*, ș.a. Un alt exemplu în acest sens este *Dicționarul de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar* (2018), în care autoarea Aliona Grati elaborează o perspectivă de ansamblu asupra tuturor conceptelor vizate și oferă o impunătoare bază terminologică pentru cercetările din domeniul teoriei literare. Astfel, printre cele „1001 de concepte” „...lectura înseamnă actul de a citi. În mai toate timpurile, lectura operei literare presupune și operația de descifrare a semnificațiilor expresiei și de înțelegere a conținutului” [4, p. 270].

Cât privește relația dintre *lectură* și *receptare* acesta este un raport de ordin general - particular. *Receptarea* are un sens mai cuprinzător decât *lectura*, termenul din urmă desemnând doar contactul cu texte scrise, pe când cel dintâi se referă și la texte transmise oral. Cea mai

pertinentă observație a lui Paul Cornea în acest sens este că lectura servește textul, iar receptarea – cititorul. „Termenul de „receptare” sugerează deci, în special, relația subiectului față de text, pe când cel de lectură, modul în care e configurat textul, în obiectivitatea sa. Prin urmare, noțiunea de „lectură” privilegiază ceea ce textul conține, pe când noțiunea de receptare – ceea ce subiectul reține” [3, p. 4]. După Hans Robert Jauss, diferențele dintre lectură și receptare se rezumă la gradul de incluziune ale celor două. Lectura presupune efectul condiționat de text, în timp ce receptarea se referă la sensul constituit de destinatar în dependență de „orizontul său de așteptare” [6].

Receptarea este conceptualizată de Aliona Grati ca un „complex de stări afective, de atitudini volitive, emoționale și intelectuale, care se asimilează asocierii de către cititor sau de către o colectivitate de cititori a unei opere literare. Procesul receptării presupune mai multe elemente și etape, între care trebuie menționate: atitudinea, impresia artistică, contemplarea estetică și, nu în ultimul rând, valorizarea operei literare sau artistice...” [4, p. 417]. În opinia lui Paul Cornea, lectura și receptarea anticipă interpretarea care este o explicație post-factum a textului [3].

Diferențele de semnificații dintre lectură și receptare, în majoritatea dicționarilor, sunt de ne determinat. Cu toate acestea încercăm să înțelegem lectura ca pe un act de parcurgere a textului literar, iar receptarea ca pe rezultatul parcurgerii, ca pe un ansamblu de reacții ale cititorului real față de text. Observăm că din punct de vedere cronologic lectura anticipă receptarea: cauza precede efectul.

Întrucât din etimologia cuvântului „lectură” se profilează două direcții semantice: 1. „a împreuna”, „a reuni”, „a aduna” literele și cuvintele pentru a găsi sensul, și 2. „a discuta, „a pâlăvrăgi”, adesea cuvântul *lectură* este folosit și cu sensul de *interpretare*. Paul Cornea, însă, deosebește lectura de interpretare: „A citi înseamnă a parcurge textul liniar, stopând efortul în momentul încheierii; a interpreta înseamnă a reciti textul de mai multe ori, pentru a-l stăpâni în detalii. Lectura e grăbită, disponibilă investirii afective, sensibilă la anecdotic, interesată îndeosebi de ce se întâmplă; interpretarea e atentă, circumspectă, ia distanța critică față de text, vrea să clarifice *de ce* și cum; cea dintâi caută mai ales să afle, ultima – să motiveze” [3, p. 249]. Lectura e personală și nu are un scop pre-determinat, e de dragul plăcerii. Interpretarea, la rândul ei, nu exclude plăcerea, dar are un scop demonstrativ, e instrumentalizată. „Lectura manifestă adevărul subiectiv al cititorului, interpretarea caută să producă un text adjuvant, un comentariu, năzuind să fie „recunoscut”, să fie creditat cu „autoritate” în cadrul sistemului literar, eventual și la nivelul societății” [4, pp. 270 - 271]. În terminologia *New-Criticism*-ului, lectura este o abordare a textului de la distanță („distant reading”), iar interpretarea se apropie cu miculozitate de text („close reading”). Iată de ce *interpretarea* este unul din conceptele de bază ale criticii literare.

În studiul *Introducere în teoria lecturii* (1988), Paul Cornea se ocupă de interpretare în dublu sens: ca proces și ca rezultat obținut. Tot aici, cercetătorul analizează relația interpretării cu celelalte concepte ale hermeneuticii: *înțelegerea* (starea în care sensul îi deschide interpretului o perspectivă cât mai autentică asupra obiectului vizat), *comprehensiune* (actul de interiorizare a sensului) și *explicația* (intervenția logic-coordonatoare asupra textului și contextului său).

Înțelegerea este o formulă folosită pentru a denumi o primă etapă a ceea ce se numește receptare sau analiza literară. Aceasta implică un sistem de exerciții care contribuie la o descifrare primară a textului. Înțelegerea are drept rezultat - capacitatea de a răspunde la întrebările care privesc în primul rând tema și mesajul textului. Adrian Costache susține că în

această etapă se fac observații elementare despre modul de alcătuire al textului și se depășesc obstacolele de ordin semantic sau de ordin gramatical care ar bloca cercetarea ulterioară (aprofundată) a textului [3, p. 70]. Același autor într-o altă definiție (*lectura operei*) interpretează aceste două etape (înțelegerea și aprofundarea sau interpretarea) ca pe două tipuri distincte de lectură: 1. lectură preocupată de conținut, care urmărește subiectul și 2. lectură lingvistică, care se interesează de forma, structura textului. Apreciem clasificarea ca fiind una contradictorie și inadecvată pentru că lectura lingvistică o include și pe cea preocupată de conținut. Mai mult ca atât, lectorul interesat de conținut va sesiza, în mod inconștient, și elemente superficiale de structură.

Tot la acest capitol se referă și noțiunile: *comprehensiune*, *pătrundere*, *(re)lectură* (aici se suprapune cu interpretarea), *critica literară*, ș.a. Dacă citirea este forma primară, atunci critica literară este forma superioară a receptării, „activitatea de analiză care interpretează și apreciază operele artistice” [1]. Din latină prin *criticā* se înțelege „a judeca, a dovedi”. Funcțiile criticii „constau în a discuta literatura” [4, p. 112], a reacționa și a răspunde fenomenului literar - artistic. Critica literară descoperă structura operei, sensul și semnificațiile acestea, stabilește valorile și configurația ei. În secolul al XX-lea, teoria literaturii s-a orientat spre cititor și l-a „chemat să răspundă” textului literar. În cele din urmă, unii cititori au ales să facă din această practică o profesiune. Criticul și teoreticianul literar au fost mai întâi lectori ca mai târziu să devină re-cititori/re-scriitori. Diferența esențială dintre *critic* și *lectorul obișnuit* rezidă în tipurile de lectură pe care le aplică. Determinată de capacitatea creatoare/cognitivă impunătoare, *prima lectură* a criticului literar va fi de fapt una *dublă/lentă* (termenul lui Matei Călinescu), iar lectorul obișnuit va aplica una *lineară/rapidă*: *prima lectură-unică*. Critica ca formă de receptare este studiată pe larg de către Ecaterina Mihăilă în *Receptarea poetică* (1980) [7]. Metoda criticului este *analiza literară*.

Dacă critica literară este un tip de lectură aplicată, atunci *hermeneutica* (din fr. *hermeneutique* înseamnă „a exprima, a interpreta, a traduce”) este teoria lecturii. „Arta interpretării riguroase și a elucidării explicative în vederea restituirii inteligibilității unui text obscur sau a sensului adânc al operei literare. Hermeneutica este un concept central în critica literară contemporană, îndeosebi în cea de orientare fenomenologică ori în teoria receptării” [4, p. 220]. Hermeneutica poate fi identificată cu *exegeza* (comentare, explicare de sensuri, texte, etc.) Prima se referă la principiile și regulile de interpretare, ea este știința și metodică interpretării, în timp ce exegeza constituie aplicarea practică a regulilor hermeneutice, interpretarea propriu-zisă, explicația pe text: „Hermeneutica este teoria exegezei; exegeza – o hermeneutică aplicată” [4, p. 221].

Multiplele noțiuni și concepte care stau la baza teoriei receptării uneori se suprapun, alteori se contrazic. Acest fapt împiedică teoretizarea și înțelegerea definitivă a fenomenului receptării, de asemenea, stagnează orice încercare de a sistematiza conceptele într-o bază terminologică unică. În anumite contexte, o soluție ar fi utilizarea conceptului didactic „explorarea textului literar”, care înglobează toate etapele receptării și definește ansamblu de procedee necesare pentru înțelegerea și comentarea sau analiza operei. Formula „explorării” cuprinde atât etapa inițială a receptării literare (înțelegerea textului), cât și demersuri care permit o lectură competentă a acestuia (aprofundarea textului). Lectura/lecturile textului se constituie în primele demersuri ale explorării, ceea ce presupune familiarizarea cu primele elemente de înțelegere ale textului și care formează cititorului o percepție globală despre lucrare. Etapa următoare presupune o observare atentă a gramaticii textului. Etapele explorării textului literar

poate fi subsumate la trei întrebări: 1. Despre ce se vorbește în text? 2. Cum se vorbește în text? Ce părere am despre ceea ce se vorbește în text? Așadar, prin conceptul de *lectură* se înțelege nu numai un exercițiu de citire sau o totalitate de reacții ale publicului, dar și o desfășurare, o transformare a textului literar într-o operă literară, adică concretizarea și determinarea valorii ei estetice. Procesul receptării îl cuprinde pe cel al lecturii, dar și pe cel al „răspunsului”. Prin urmare nu putem stabili o graniță între lectură și receptarea propriu-zisă, putem doar specifica că în primele etape ale realizării fenomenului receptării accentul cade pe activitatea de lectură, iar la următoarele niveluri capacitatea creatoare a cititorului se focalizează mai mult pe interpretare.

Subiectul lecturii. În cursul istoriei, artiștii și teoreticienii literari s-au ocupat succesiv de componentele triadei *scriitor – operă – cititor*. La începutul sec. al XX-lea, preocuparea pentru *scriitor* încă domina. În următoarele decenii accentul se deplasează de pe *scriitor* pe *operă*. Iar începând cu a doua jumătate a secolului trecut, drept reacție ideologico-teoretică la discursurile structuraliste și ale științei literare imanentiste, noua tendință literară pune începuturile Epocii Cititorului.

Termenii de bază ce desemnează agentul lecturii sunt *cititor* și *lector*. După frecvență termenul de *cititor* este mai des utilizat în studiile de specialitate, cu toate acestea niciun dicționar de teorie literară nu stabilește delimitări semantice clare între cei doi termeni, aceștia fiind percepuți ca sinonime.

Cititorul este un termen generic ce desemnează persoana care citește. Mai întâi de toate, cititorul este destinatarul mesajului literar și „reprezintă instanța esențială în procesul comunicării literare, conferind, prin lectură, un sens ansamblului de semne din care se alcătuieste textul literar” [5, p. 55]. Iar pentru cuvântul *lector* (din lat. *lector* = „cititor”) dicționarul explicativ propune următoarele explicații: 1 Persoană care citește cu voce tare în fața unui auditoriu. 2 Cleric care are sarcina de a citi cu voce tare, în timpul slujbei, pasaje din cărțile sfinte. 3 Persoană care are obișnuința de a citi Si: *cititor*. 4 Persoană care ține lecții sau care conduce seminarele de învățământ politic în universitățile populare etc. [1].

Se deosebesc mai multe categorii de cititori, stabilite în funcție de variate criterii, de aici și complexitatea teoretică a domeniului dat. Ioan Fărnuș recunoaște că „definirea conceptului de cititor suferă ori de câte ori se evită realizarea unei diferențe între diversele ipostaze în care apare, evident în funcție de gradul de ficționalizare. Perceput ca „persoană”, „funcție”, „competență”, „strategie textuală” etc., conceptul de cititor nu admite o explicație exhaustivă și aceasta se datorează tocmai naturii sale ambivalente, el fiind, în același timp, trăitor în ficțiune și în istorie” [8, p. 36]. Se deosebește, astfel, între cititorul actualizat/fictiv, cititorul abstract/virtual și cititorul real/concret. Teoriile lecturii și ale receptării abordează diverse categorii și concepte de cititori, majoritatea însă sunt orientate spre studiul cititorului virtual sau a celui real. Mai puțin interes a stârnit cititorul actualizat.

Cititorul actualizat, denumit și înscris, caracterizat, dramatizat sau fictiv este acea instanță intratextuală, din cadrul operei ficționale, fiind actualizat prin adresare directă („iubite cititorule”, „dragă cititorule”) sau menționat în alt fel în care să-i reamintească rolul din cadrul ficțiunii. Ioan Fărnuș susține că acest tip de cititor, căruia îi dedică un studiu întreg (*Privind înapoi, cititorul. Ipstaze ale lectorului în proza românească*, 2013), este cel mai clar semnal pe care un cititor real îl poate primi pentru a se actualiza. „Uneori el poate fi folosit doar ca un termen de comparație, un fel de cititor ironizat („mock reader” – Walker Gibson), folosit așadar ca modalitate de a actualiza un obicei de lectură contemporan autorului, fie un tip de lector pe care opera îl respinge.” [8, p. 37] Importanța acestui tip de cititor este în a actualiza o posibilitate

interpretativă, de vreme ce este prima opțiune de ficționalizare, primul indiciu a unui cititor real la care scriitorul se adresează. Acest termen nu trebuie confundat cu cel „virtual”. Cititorul fictiv actualizează doar o perspectivă asupra procesului lecturii, una dintre cele mai importante.

Teoriile receptării și teoriile lecturii de până acum au contribuit la elaborarea unor variate tipologii de lectori virtuali și reali: arhi-cititor (Riffaterre), cititorul intentat (Wolf), cititorul informat (Fish), cititorul implicit (Iser), cititorul Model (Eco), cititorul ideal/abstract, cititorul real/concret/empiric. Dintre numeroasele categorii operaționale, Paul Cornea consideră primordiale următoarele tipuri de lectori:

Lectorul „alter ego” desemnează activitatea de redactare a însuși scriitorului considerat „primul cititor” al textului creat.

Lectorul vizat se referă la destinatarul căruia i se adresează nemijlocit textul, acesta poate fi reprezentat de un singur destinatar, mai des în corespondență, sau de o categorie de destinatari – copii, adolescenți, femei, bărbați etc.

Lectorul prezumtiv cel pe care autorul și l-ar dori, fără a-l cunoaște, ca cititor optim al scrierii sale, din perspectiva autorului acesta e „cititorul perfect”.

Lectorul virtual (implicit la Wolfgang Iser, model la Umberto Eco) reprezintă o strategie textuală intenționată de autor, creată cu scopul de a-și facilita dialogul cu interlocutorul său real.

Lectorul înscris se referă la un personaj al operei literare, căruia i se atribuie rolul de cititor (de ex. Fred Vasilescu, cititor și editor al scrisorilor lui Ladima în *Patul lui Procust*).

Lectorul real/empiric: persoana concretă situată într-o perioadă istorică anume [3].

Categoria lectorilor reali se delimitează, la rândul ei, în trei subtipuri: lectori profani, criticii literari și cercetătorii literari. Criticului evaluează opera literară, însă expertul o explică, astfel, demersul criticului (apreciativ) este subiectiv, pe când cel al teoreticianului (interpretativ) tinde spre obiectivitate științifică. Expertul sau criticul pot ocupa oricând locul cititorului obișnuit pentru a citi de plăcere, fără vreun scop în sine, pe când cititorul profan nu va putea realiza niciodată o lectură critică sau interpretativă până nu-și va dezvolta destul de suficient „competența lectorală”. Chiar și așa lectura de plăcere, necondiționată a unui lector competent (critic, expert sau cel puțin a unui cititor inițiat) nu va fi echivalentă ca proces și rezulta cu cea a unui lector obișnuit, experiența de lectură și cunoștințele teoretice îi vor determina să execute o lectură avansată. Spre deosebire de cititorul de rând, lectorul competent are o variată grilă de lectură, cunoaște mai multe coduri literare (genuri, stiluri, figuri, teme, etc.) și învinge alienarea printr-o atitudine „la distanță” față de opera literară, ceea ce-i asigură lecturii sale un statut relativ obiectiv. De fapt, toate aceste abilități: competența comunicativă, teoretică și cea culturală alcătuiesc printr-o sinteză așa-zisa „competență lectorală”. În funcție de competența lectorală se deosebesc: cititorul nevizat, inocent, fără gust, simplu (cititorul obișnuit, de rând), cititorul avizat, profesionist, inițiat, ingenuu (criticul literar și teoreticianul literar).

Dintre toate categoriile de cititori enumerați, lectorul real și cel virtual sunt de primă importanță. Primul e un obiect de interes major pentru cercetările de obediență hermeneutică ori fenomenologică, celălalt – pentru cercetări empirice, de ordin psihologic și sociologic, două direcții de cercetare care au fost destul de fecunde în ultimele decenii. La nivel teoretic, lectorul virtual „cunoaște” intențiile directe, dar și implicațiile inconștiente ale autorului, precum și „ceea ce e prezumat de totalitatea intențională a textului (dacă acceptăm idea că acesta e semantic superioară creatorului ei) [3, p. 66]. Cu toate că este o identitate intratextuală foarte competentă, conceptul de lector virtual, care este totuși „un personaj născocit”, devine cauza mai multor ambiguități de receptare. În ceea ce privește oponentul său real, failibilitatea acestei categorii se

conține în incompetența și în liberul arbitru pe care și-l impune acesta procesului de lectură. Pe de altă parte, „adecvarea” – lectura controlată de text – nu reprezintă o prestație exclusivă a expertului: orice cititor de rând e în stare să întreprindă (cu un efort corespunzător și în condiții de maximă sollicitare) o lectură „obiectivă”. Astfel, la Paul Cornea diferența dintre „lectura savantă” și „lectura ordinară” poartă un caracter relativ.

În continuare propunem spre analiză alte noțiuni care se intersectează semantic cu cel de cititor și care sunt utilizate de către teoreticienii literari pentru a nominaliza persoana concretă, cea căreia i se adresează mesajul literar.

Destinatar sau *adresant* (fr. *destinataire* = „destinatar”, cf. lat. *destinare* = „a fixa, a lega, a destina”) este un termen preluat din științele comunicării și denumește persoana căreia i se trimite, i se adresează, i se încredințează ceva. „Cel căruia i se adresează mesajul transmis de un emițător în actul comunicării. În contextul dat: cititorul unei cărți, ascultătorul unei piese muzicale, privitorul unui tablou sunt niște destinatari ai operei respective.” [9, p. 106]

Receptorul (din fr. *recepteur*, din lat. *receptare* = „a primi”) este cel care receptează un mesaj transmis de un emițător. [9, p. 277] „Element fundamental al unei situații de comunicare, care primește mesajul de la emițător și îl decodează.” [4, p. 418] Dacă revedem sensurile termenului referitoare la alte domenii, observăm că receptorul/receptarea presupune nu numai operația de captare a semnalelor de orice natură, dar și înregistrarea, transformarea și evaluarea lor: 1. Care receptează o acțiune mecanică, un curent, o undă sonoră sau luminoasă, un semnal; 2. Sistem tehnic destinat primirii și, eventual, dirijării energiei de o anumită formă; 3. Dispozitiv destinat să primească energie de o anumită formă și să o transforme în forma în care aceasta trebuie folosită; 4. Aparat cu ajutorul căruia se primesc și se înregistrează pe o bandă de hârtie semnalele telegrafice; 5. Dispozitiv care transformă oscilațiile electromagnetice în oscilații acustice similare mesajului sonor transmis; 7. Organ care transformă energia stimulilor externi în excitație nervoasă, ș.a. [1].

Interpretul (*tălmaci, translator, comentator, exeget, interpretator*) este persoană care traduce simultan și oral ceea ce spune cineva într-o altă limbă sau persoană care explică și comentează un text [1].

Hermeneutul este specialistul în hermeneutică, cel care se ocupă de știința sau metoda înțelegerii și interpretării textelor vechi, exprimate într-un limbaj criptic [1].

Exegetul desemnează persoană care se ocupă cu descifrarea, interpretarea textelor [1].

Comentatorul reprezintă persoană care interpretează o operă literară, autor de comentarii.

Termenul *consumator* (uneori *client* în cazul literaturii de masă și în studiile de sociologie literară) a fost preluat din domeniul economiei politice și introdusă în teoria literară de către Paul Valéry în pereche cu cel de *producător*, pentru a substitui cuplul *scriitor – cititor*.

Noțiunea de *public* se referă la o colectivitate de cititori (*spectatori* în cazul teatrului). Din aceeași categorie fac parte și noțiunile de *auditor* și *ascultător(i)*, ce denumesc ascultătorul, receptorul literaturii orale, sau a lecturii cu voce tare.

Coautor. Începând cu studiile lui Roman Ingarden și ale lui Wolfgang Iser, care descoperă în structura operei așa numitele „zone de nedeterminare” și, respectiv, „spații albe”, cititorul capătă o nouă funcție, cea de cooperare, devenind astfel co-autorul actului de creație.

Utilizator: acest termen este preluat din domeniu informaticii și se folosește mai ales în contextul tehnologizării masive din ultimele decenii, acum când lectura se realizează tot mai mult prin intermediul diferitor dispozitive digitale (E-Reader, audio-book-ul, tableta, telefonul digital, computerul, laptopul, ș.a.)

Recititor, termenul se desprinde din *teoria (re)lecturii* a lui Matei Călinescu, conceptualizată în studiul *A citi, a (re)citi. Către o poetică a (re)lecturii*. Lucrarea apare inițial în variantă engleză, iar în limba română este publicată în 2003 cu un capitol inedit despre Mateiu I. Caragiale [10].

„Studierea lecturii, sub diversele ei forme, nu se poate dispensa nici de lectorul virtual, nici de cel real ... Dar deși ficțiunea lectorului virtual e totdeauna prezentă în orizontul analizelor textuale, ea pare totuși a-și fi epuizat resursele în plan teoretic. În schimb examenul lectorului real oferă piste exploratorii încă nestrăbătute ... în plus, fiindcă lectorul virtual nu e, la urma urmei, decât un lector real „în travesti”, studiul celui din urmă implică, pe o anumită treaptă, și studiul celui dintâi, în vreme ce reciproca nu e posibilă.” [3, p. 78] Acest interes pentru studiul lectorului concret, teoreticianul român o anunță și cu altă ocazie: într-o comunicare ținută la McGill University, Montréal, (1982) unde menționează că studiul semiotic asupra lectorului virtual trebuie completat cu studiul sociologic asupra lectorului empiric. Astfel, cercetătorul pledează pentru o asociere a celor două direcții: „cea semiotică, pentru care lectorul este un rol în text, și cea sociologică, pentru care textul este o cercetare a lectorului empiric. A trage deopotrivă de ambele capete și a găsi o joncțiune plauzibilă nu e deloc o sarcină ușoară. Însă numai cu acest preț e posibilă o teorie satisfăcătoare a lecturii” [11, p. 213].

Concluzii

De-a lungul veacurilor, aglomeratul de problematici legate de lectură și efectele ei au transformat-o într-un fenomen extrem de complex cu o constantă creștere a interesului față de mecanismele care o ajustează. Cercetătorii sec. al XX-lea au fost primii care au conștientizat necesitatea stridentă a conceptualizărilor la tema dată. Astfel, s-a produs o explozie de modele teoretice ce normează și pun în valoare lectura din cele mai variate perspective. Iar acest fapt relevă adevărul că discursul teoretic despre literatură se află într-o căutare neîncetată a identității sale.

Încheiem prin a spune că studiile din domeniul teoriei literare sunt departe de a fi formulat toate răspunsurile posibile și de a fi explicat fenomenul receptării, și nu pentru că acesta nu a fost cercetat, valorificat sau aplicat suficient. Așa cum îi este caracteristic însuși obiectului său de studiu, receptarea, ca activitate aplicată, este subiectivă, personalizată, individualizată, la fel și teoretizarea este subiectivă de atâtea ori de câte ori a fost abordată, de regulă de la o încercare de a clarifica lucrurile se ajunge la o nouă teorie a receptării. Întrebările și confuziile apar din multitudinea de concepte care se suprapun sau/și se contrazic, de asemenea datorită șirurilor de sinonime care desemnează un singur concept, precum și din cauza diverselor perspective de abordare (sociologică, psihologică, istorică, lingvistică), dar și pentru că obiectului de receptat este complex și variat în posibilitățile sale de manifestare (ne referim la genurile și speciile literare, curentele literare și paradigmele în care se încadrează o anumită operă).

De aici concluzia firească că problema lectorului și a lecturii necesită un studiu complex din perspectiva mai multor discipline: critica și istoria literaturii, dar și psihocritică, sociocritică, studii culturale care ar elucida confuziile de orice natură. Până la urmă, termenii *lectura* și *cititorul* rămân a fi conceptele de bază, care le presupun la nivel semantic și pe celelalte. Dicționarul explicativ român enumeră șaptesprezece înțelesuri pentru lectură, printre care: cultură a unei persoane formată prin lecturii, învățare a cititului, citire cu voce tare, interpretare, ș.a. [1] Constatăm că lectură este o categorie generică, un arhi-lexem care, în dependență de contextul teoretic, poate reprezenta mai mulți termeni: citire, comprehensiune, receptare,

interpretare, hermeneutică, exegeză, critica literară, analiză literară, istorie literară. Punctul de coagulare al noțiunilor date îl constituie prerogativă lor comună: abordarea textului literar.

BIBLIOGRAPHY

1. www.dexonline.ro (vizitat între 01 mai și 16 septembrie 2020).
2. TILEA, Monica. *Teorii ale receptării*. Craiova: Universitaria, 2014.
3. CORNEA, Paul. *Introducere în teoria lecturii*. București: Editura Minerva, 1988.
4. GRATI, Aliona. *Dicționar de teorie literară. 1001 de concepte operaționale și instrumente de analiză a textului literar*. Ed. a II-a. Chișinău: Editura Arc, 2018.
5. COSTACHE, Adrian. *Dicționar de termeni, concepte și idei literare*. București: Akademos Art ABC Publishing, 2010.
6. JAUSS, Hans-Robert. *Experiența estetică și hermeneutica literară*. București: Editura Univers, 1983.
7. MIHĂILĂ, Ecaterina. *Receptarea poetică*, București: Editura Eminescu, 1980.
8. FĂRMUȘ, Ioan. *Privind înapoi, cititorul. Ipostaze ale lectorului în proza românească*, București: Cartea Românească, 2013.
9. DINU, Gabriela și ZABARCEA, Maria. *Dicționar de terminologie literară pentru clasele a V-X*, ed. a 5-a. Pitești: Paralela 45.
10. CĂLINESCU, Matei. *A citi, a (re)citi. Către o poetică a (re)lecturii – cu un capitol inedit despre Mateiu, I. Caragiale (2002)*, trad. din lb. engleză de Virgil Stanciu, Iași: Polirom, 2003.
11. CORNEA, Paul. *Delimitări și ipoteze: comunicări și eseuri de teorie literară și studii culturale*. Iași: Polirom, 2008.